

Duitse concentratiekampen

Samenstellers: Irmelin de Vries-Knepflé en E. Daams

'Er bestaat een weg naar de vrijheid.
De mijlpalen zijn: gehoorzaamheid,
ijver, eerlijkheid, orde, netheid, matig-
heid, waarachtigheid, opofferings-
gezindheid en vaderlandsliefde!'
- tekst van een muuropschrift in een
concentratiekamp.

Concentratiekampen noemt men de kampen, die zijn ingericht door bepaalde staten teneinde daarin op grote schaal gevaarlijk of ongewenst geachte personen gevangen te houden. Typerend voor deze vorm van gevangenhouding is het ontbreken van een voorafgaand vonnis van een onafhankelijke rechter, waarin strafbare feiten en duur van de vrijheidsberoving zijn vastgelegd.

(uit: *Historische Winkler Prins*, deel 1, pag. 634)

Bij een onderzoek naar wat in de Nederlandse schoolboeken over de Duitse concentratiekampen staat vermeld, viel op dat hier over het algemeen weinig aandacht aan wordt besteed.

Als je meer wilt weten over het verschijnsel concentratiekampen, dan zou je daarbij de volgende vragen als leidraad kunnen nemen:

Waarom hebben de Nazi's concentratiekampen opgericht?

Hoe was de houding van de Duitse bevolking ten opzichte hiervan?

Hoe was de houding van het buitenland?

Zijn de Duitse concentratiekampen uniek?

Mechanicus, gedepoteerde Jood, die een dagboek heeft bijgehouden:
De wagens worden potdicht gesloten,

de leden der Grüne Polizei maken zich meester van de overgebleven papieren matrassen van de zieken en spreiden die uit op de harde banken hunner derde klas coupés: de vervelende reis duurt lang. De trein zet zich in beweging. Voor de langwerpige luchtgaten hoog in de wagens verschijnen de koppen van Joden en Jodinnen op een rijtje, als in de poppenkast. Naakte wuivende armen met zwaaiende handen als zelfstandig levende organen steken uit de gaten, als van begraven mensen die een laatste levensteken geven. Luguber. De zwijgende film is afgelopen. Geen stomp, geen stoot, geen onverkoren woord haast. Desondanks sinister, macaber. Het publiek gaat zijns weegs, sprakeloos, niet bij machte te realiseren wat het gezien heeft.

(uit: *'Een schijn van twijfel'*)

Jacob Presser was ondergedoken tijdens de laatste twee jaar van de oorlog. In 1950 kreeg hij als professor een regeringsopdracht om de geschiedenis van de Nederlandse Joden te schrijven. Na vijftien jaar werk resulteerde dit in 'De ondergang'.

In het geheel hebben 98 deportatietreinen het land verlaten, waarvan 93 uit Westerbork, vijf uit andere plaatsen in Nederland. Van die treinen is uit 26 geen enkele inzittende teruggekeerd, uit sommige niet meer dan één. Het is niet gemakkelijk, hier met precieze cijfers te werken, omdat een aantal treinen onderweg in verschillende delen gesplitst is, zodat in Auschwitz, het voornaamste eindstation, 67 aankwamen, met circa 60 000 personen, waarvan 500 teruggekeerd zijn, nog eens: het kan niet precies, maar precisie is hier niet het aller-eerste vereiste.

(uit: Presser, deel II, pag 411)

Vertrek uit Westerbork

In de trein

I | Waarom hebben de Nazi's concentratiekampen opgericht?

Als je wilt weten waarom de Nazi's concentratiekampen hebben opgericht, kun je je aandacht eerst richten op de Nazi's en onderzoeken wat hun leiders hebben gezegd of geschreven. Hieronder laten we enkelen aan het woord. Daarna zou je een onderzoek kunnen doen naar de concentratiekampen zelf. Welke mensen werden naar concentratiekampen gestuurd? Wat gebeurde er in die kampen? Waren er verschillende soorten kampen? Ooggetuigen beschrijven ons een aantal concentratiekampen.

Hitler tijdens een rede, april 1937: Wij zullen het nooit dulden, dat in de volksstaat zich ook maar iets boven de autoriteit van deze volksstaat stelt. Het doet er niet toe wat dit is, al is het de Kerk. Ook hier geldt het principe, dat we ons niet laten afnemen: Boven alles staat de autoriteit van de staat, dat wil zeggen van deze volksgemeenschap vol leven. Alles moet zich onderwerpen aan deze autoriteit, dan zal hij op de een of andere manier voor deze autoriteit op de knieën gebracht moeten worden. Wij kunnen in het geheel geen oppositie dulden, want ze zou immers telkens weer ondermijnend werken.
(uit: Adolf Hitler: *ein Porträt in Tondokumenten*)

Goebbels, minister van propaganda, tijdens een rede, februari 1943: Het Jodendom blijkt hier weer eens te zijn de incarnatie van het slechte, de duivel van het verval, die vorm gekregen heeft, en de bringer van een internationale chaos, die de beschaving vernietigt. Als het vijandig gezinde buitenland schijnheilig protesteert tegen onze anti-Joodse politiek, en huichelachtige krokodilletranen vergiet over onze maatregelen tegen het Jodendom, dan verhindert dit ons toch niet te doen wat noodzakelijk is. Duitsland is in ieder geval niet van plan op de knieën te gaan voor deze Joodse dreiging, maar veeleer daar tegen op te treden, zonodig

door middel van de meest totale en radicale uitroei- (hier verspreekt hij zich-red.) uitschakeling van het Jodendom.

(uit: Joseph Goebbels. *Das Dritte Reich und seine Propaganda*)

WESTERBORK

I Lex van Weren, Joods musicus, ex-gevangene, in een interview: Het woord deporteren, ja, dat woord is volgens mij ontstaan min of meer na de oorlog. Op dat moment voelde je het niet als een deportatie. Ik kwam zo in Westerbork aan. In Westerbork werd ik met gejuich, met open armen ontvangen. Ongelooflijk, want je dacht, je komt in een kamp, maar het was gewoon een gezellige boel.

Veel bekenden voor u.

Ja, die stonden bij de trein om bekende musici en artiesten op te vangen, wat ik later in Auschwitz heb gedaan. Ze haalden mij er direct uit. Dat zgn. gejuich had een diepere grond. Want hoe beter de kwaliteit van de artiesten en de musici was, des te groter was de kans dat het orkest in Westerbork zou kunnen blijven.

Het was een soort voortzetting van uw carrière, eigenlijk?

Ja, precies zo.

In het tussenstation op weg naar de dood.

Dat wist je toch niet en dat besepte je niet. En dat kun je ook niet beseffen, want er was wel een enkeling die zich

van kant maakte, maar in Westerbork kan ik me zelfs geen geval van herinneren. Wel later in Auschwitz, maar je leefde voor . . . later leefde je alleen voor één doel: voor zelfbehoud. Hoe ontkom ik daaraan? Mijn carrière schijnt toch steeds bewust of onbewust een rol te spelen. Ik denk: hé, in Westerbork weer een orkest. Dat klinkt gewoon allemaal . . . *Kunt u toch even beschrijven . . . in hoeverre Westerbork een gezellige boel was?*

Nou, dat er dus geen dreiging was van gaskamers. Die gezellige boel, dat kon je pas gaan vergelijken, nadat je die andere kampen hebt meegeemaakt. Op zichzelf vond je het natuurlijk al erg dat je je vrijheid kwijt was. Maar daar legde je je ook bij neer. Dat is misschien een onderdeel van de Joodse mentaliteit, dat je denkt, nou ja, ik heb deze sof meegeemaakt, maar daar schik je je weer in, hè, je denkt, nou ja, als ik maar blijf leven. Dat speelde elke minuut van de dag gewoon een hoofdrol bij je. *Speelden jullie gewoon in een verzamelzaal?*

Dat was een gebouw en dat was gewoon ingericht op zondagmiddag, ongelooflijk. Het klinkt als een café-chantant. Wij speelden met het orkest, we waren gewone artiesten die daar optraden.

Er was een Joodse vooroorlogse atmosfeer, eigenlijk.

Ja, precies zo. Eigenlijk de Rembrandtspleinsfeer, die er vroeger was, die werd min of meer daar naar toe overgeheveld.

Dus u hebt er heerlijk gewerkt, eigenlijk?

Eh, in zekere zin wel. Natuurlijk niet vrijuit en voluit, maar . . .

U mocht geen jazz spelen?

Nou, we hadden daar een commandant en die vond het allemaal goed.

Dat was ook later mijn ondervinding in alle concentratiekampen waar ik was.

Op een zeker ogenblik moesten we weg. Het was in november.

Dat was gewoon een hele ceremonie. Op een maandagnacht werden de namen opgeroepen in de barakken. Dan kwam die barakkencommandant, dat was dus zelf ook een gevangene en die noemde de namen op van wie de volgende dag weg moesten. Willy Rosen nam afscheid van mij. En ik zeg: 'Zal ik nou wat meenemen, diverse levensmiddelen en zus en zo?' Hij zegt: 'Ik zou maar zo min mogelijk meenemen.' Die kwam altijd bij de commandant over huis en toen heb ik me wel eens afgevraagd: zou die nou meer geweten hebben dan wij? Alleen al door die opmerking: neem zo min mogelijk mee. We gingen dus dinsdagmorgen om vijf uur, half zes, dan werd je uit je barak gehaald en dat ging allemaal heel rustig. En natuurlijk stonden al die Duitse soldaten op wacht met geweren, maar zelfs toen besepte je het nog niet.

Maar dacht u niet, god, waar moet ik heen?

Ik kan me nog herinneren dat ik een brief geschreven heb aan Tilly, want je kon gewoon corresponderen. En in die brief stond, nou, ik moet ook weg en ik weet niet hoe het afloopt en hou je goed en ik zal me ook goed houden.

Maar had u geen vaag voorgevoel van de dood of . . .

Nee.

Ook niet voor uw ouders?

Helemaal niet. Je dacht nog steeds:

het zal wel meevallen.

(uit: H. J. A. Hofland e.a., pag. 155-158)

2 *Mechanicus:*

Een gedeelte van de OD'ers (=orde-dienst, gevangenen die moesten zorgen voor de dagelijkse gang van zaken in het kamp-red.), Duitsers en Nederlanders, is getrokken uit de heffe der Joden, ruwe, grove kerels, zonder beschaving, zonder gevoel, zonder mededogen; die slechts leven voor de sigaret en het gemakkelijke avontuur-tje met vrouwelijke soortgenoten. Zij dragen, evenals de *Grüne Polizei*, groene uniformen en hoge kaplaarzen. Zij vinden voor hun botte manieren een voorbeeld in die van hun Duitse collega's, die kwistig met de vuist en snel en hard met de kaplaars zijn. De Joden in het kamp duiden hen aan met: de Joodse SS. Zij zijn gehaat als de pest, men zou menigeeen hunner levend kunnen villen, als men zou durven.

(uit: De Jong, deel 8, pag. 707)

3 *E. A. Cohen, ex-gevangene, heeft meer dan negen maanden behoord tot de 'Fliegende Kolonne', de dienst, bestaande uit gevangenen, die zorg droeg voor het reilen en zeilen bij aankomst en vertrek van treinen. Hij zegt hierover:*

Wij waren ook wel Joden, maar toch eigenlijk een beetje 'Ober-Joden'.

Hij vertelt over de binnenkomst van een nieuw transport:

Er werd geflirt, er werden afspraakjes gemaakt, de nieuwtjes werden verteld. Wij hadden toch allemaal een

Een uit een concentratiekamp ontsnapte gevangene is weer gegrepen. Hij wordt naar de galg gevoerd; het kamp-orkest moest daarbij zonder ophouden 'J'attendrai ton retour' (Ik zal op je terugkomst wachten) spelen.

stempel! Er kon ons toch niets gebeuren! . . . Als Schlesinger binnenkwam, stond je te buigen; er heerste een Duitse sfeer: het hakkenklappen en *schmeicheln*. Je deed er aan mee en je noemde het 'soepelheid'. Je was verschrikkelijk soepel om te proberen je leven te redden.

(uit: De Jong, deel 8, pag. 710)

AMERSFOORT

1 *F. van den Berg, ex-gevangene:*

In die tijd was het zo, dat ongeveer 80% oedeem had. En het is ook zover geweest, dat zelfs in Duitsland men geen genoeg meer nam met het hongerkamp van Amersfoort. Ik weet ook van medewerkers op de Duitse administratie, dat er een schrijven was gekomen uit Berlijn, dat er geen prijs meer gesteld werd op transporten uit het hongerkamp Amersfoort.

2 *Henk Robeer, ex-gevangene:*

We kwamen dus allemaal aan de schijterij. We hadden één toilet in die hele barak en — het is misschien een heel vies praatje — maar daar zat iemand op en iemand anders kotste over hem heen en die zegt: 'Ik zal je wel even afspoelen' en die pakt een emmer met pis en die gooit hij er zo overheen. Zulke toestanden. De gangen lagen onder het stront.

3 *Ds. O. Molenaar, ex-gevangene:*

Maar het was normaal, dat je dus zo ongeveer 10 tot 14 lijfluizen per dag ving en dat ging heel gemoedelijk. Soms als je aan tafel zat, dan kleepte je je uit als je weer eens zo'n ongedierte voelde knagen aan je huid.

Gevangenen in het concentratiekamp Amersfoort.

4 F. van den Berg:

Er zaten verzetsmensen, er zaten Joodse mensen, er zaten mensen zoals ik, die toevallig tegen de lamp gelopen waren, studenten, er zaten ook klandestiene slachters, er zat van alles. Maar er zaten ook mensen, die in overheidsdienst waren, die op een of andere manier verzet gepleegd hadden. Dus er zat van alles door elkaar. Maar de mensen die — dat is mij toen wel opgevallen — die academisch gevormd waren, die vormden zelfs binnen het kamp een beetje een selecte groep, die hielden zich toch een beetje afzijdig van anderen. Daar was toch weer — die indruk maakte het tenminste op mij — een soort elitetvorming. En wat mij geweldig getroffen heeft dat was de solidariteit onder de jongens van de gestampde pot, bouwvakkers en dat soort mensen.

5 Een andere ex-gevangene, zat een tijd opgesloten in de bunker met zgn. 'Dunkelzellen':

Dat gebeurde vaak hoor: Achter die bunker had je de martelaarshoek. Daar werden ook Joden geslagen, gevangenen afgerost. Vreselijk gekerm van die mensen. Die lieten ze dagen daar liggen. Dat drong ijselijk tot je door. Dat gebeurde vlak onder je cel. Dan hield je de vingers maar in de oren.

6 H. Robeer:

Ik kon dat knuppelen niet aanzien. Kijk, daar werden transportlijsten samengesteld voor transporten. En ik wilde dus daar weg en ik heb me gewoon op een transportlijst gezet.

En ik ben dus uiteindelijk in Buchenwald terechtgekomen.

(Alle fragmenten over 'Amersfoort' zijn afkomstig uit de VPRO-documentaire 'De geschiedenis van een plek').

NATZWEILER

Floris Bakels heeft wegens verzetswerk in diverse Duitse gevangenissen en kampen gezeten:

Het transport van ruim 80 Hollanders uit Amersfoort met onbekende bestemming geschiedde per D-trein, net echt. Tot ons transport behoorde no. 1400. Men zei van hem dat hij een Hollandse SS-er of een NSB-er was geweest die wegens een of ander vergrijp in het KZ was terechtgekomen. (. . .) 'Ik heb met de "Transportführer" gesproken. We gaan naar een kamp ergens in de Vogezes. Jullie gaan in de steengroeven werken.' 'Jullie? Jij dan niet?' 'Het is een slecht kamp, een NN-Lager.' 'Wat is dat?' 'NN is Nacht und Nebel, jullie familie krijgt geen bericht, er is geen contact met thuis meer. Jullie gaan spoorloos verdwijnen.' 'Jullie? En jij dan?' 'Ik niet. De "Transportführer" heeft me gezegd dat ik als enige Hollander het NN-Lager in de Vogezes zal overleven.'

Ik was toen al aan alle kanten kapot. Ik werd ingedeeld bij een kipkar. 'Ihr sollt die Lore laden! Aber schnell!' had Ernst (Ernst Jager, een Kapo red.) gekrijsd. Ik was, als alle anderen, zo vlug mogelijk naar de stapel gereedschap gestrompeld om een kleine schop te zoeken in plaats van een van

de nieuwe, grote. Met enkele anderen laadde ik de 'Lore' met kleinere stukken graniet. Mijn rug begon te steken, mijn armen versaaften, mijn knieën trilden, éven wachten — toen voelde ik mij de schop uit de handen gerukt en ik rook zweet en parfum. Het monster Jager stond naast mij, de rozijnen op mij gericht 'Du kommst mit.' Uit de stapel haalde hij een mooie nieuwe 'Schaufel', een grote. Wij gingen terug. Toen heel zacht, bijna beleefd: 'Und jetzt lerne ich dir arbeiten.' De volbeladen schop met de vervloekte stenen was haast niet te tillen. Een keer of vijf ging het. Toen viel, bij de rand van de kipkar, de helft van de stenen eraan. En direct daarop werd ik, zoals ik wist, in tweeën geslagen in mijn lendenen. En nog eens. En nog eens. (uit: Bakels, pag. 146 en 153)

BUCHENWALD

Eugen Kogon werd op de dag van de Anschluss door de SS in Wenen gearresteerd. De hele oorlog zat hij gevangen in Buchenwald. Meteen daarna stelde hij een rapport over dat kamp samen op verzoek van en gezamenlijk met een Amerikaans team. Op dit materiaal baseerde hij zijn boek 'De SS-staat'.

De wasserij was als 't ware een der modelbedrijven van het lichtere binnencommandowerk. Ernstige uitzonderingen vormden: de tuinderij, het commando der stenenzetters in de kampstraten en het latrine-commando. Andere, zoals dat in het hospitaal der gevangenen, droegen altijd een

Selectie bij aankomst in Auschwitz II. In 1944 besloeg Auschwitz-Birkenau 13 km² en kon het 70000 gevangenen bevatten.

zeer grote verantwoordelijkheid op hun schouders.

Wie in de tuinderij werkte, stond bloot aan elke weersgesteldheid, was op het open, vlakke terrein onder voortdurende controle en moest aarde of stenen dragen — met twee man aan een draagberrie — in een tempo en in hoeveelheden die zelfs de sterkste mannen 'knock-out' konden slaan. In dit commando zijn de omstandigheden, noch in Dachau, noch in Buchenwald of waar dan ook, tot het laatst toe nauwelijks iets verbeterd.

Het commando-latrinerreiniging was niet minder berucht — nog geheel afgezien van het weerszinwekkende werk. Door de SS en de gevangenen was dit raak 'colonne 4711' gedoopt — naar het bekende eau de cologne-merk. Dit was voor de Joden gereserveerd.

De buitencommando's van het kamp waren over het algemeen aan vrijwel dezelfde harde omstandigheden onderworpen. Het is moeilijk te beoordelen wat voor hen het ergst was: de mishandelingen der commandoleiders, de methoden van zo vele kapo's en voormannen, of het karakter van de slavenarbeid op zichzelf.

De steengroeven waren de ergste commando's, maar de graafcommando's of de vracht-colonnes deden er weinig voor onder.

Of neem eens het commando vracht-colonne: 15 tot 20 man als span voor een zwaarbeladen wagen in plaats van paarden in de trekriemen, in looppas

voortgedreven. Een SS-Führer rijdt op zijn motorfiets vooruit om het tempo van de colonne aan te geven, die bovendien moet zingen!

Om een waarheidsgetrouw beeld te geven van het leven en lijden van dit commando, volgen hier de verklaringen van enige kameraden die jarenlang bij de vrachtcolonne in Buchenwald waren ingedeeld. Zij hebben het als enkelingen overleefd.

Margulies, Leo, nr. 4573: 'In de zomer van 1942 moesten wij steenslag uit de steengroeve transporteren. Omdat er altijd maar vier man konden opladen, hadden de anderen tijd even uit te blazen. Dat leek Scharführer Greuel onverdraaglijk: hij liet intussen de overigen allemaal in looppas stenen sjouwen.'

Einziger, Moses, nr. 6933: 'Op 9 april 1942 woedde er, ondanks het late seizoen, een hevige sneeuwstorm en vroom het 12 graden Celsius. Wij moesten de hele dag ladingen over de sneeuw trekken. Balans: Fränkel, een jonge man uit Wenen die al erg uitgeput was, bevroor; vier andere kameraden werden met bevroren ledematen naar het hospitaal gebracht.'

(uit: Kogon, pag. 109-113)

AUSCHWITZ

Rudolf Höss, de kampcommandant van Auschwitz, in een verklaring tijdens het proces van Neurenberg na de oorlog:

Ik was commandant van Auschwitz tot 1 december 1943. Ik schat dat minstens 2 500 000 slachtoffers werden gedood en vernietigd door vergassing en verbranding; minstens een 500 000 bezweken bovendien aan honger en ziekten, wat een totaal van

ongeveer 3 000 000 maakt. Met uitzondering van enkele Russische krijgsgevangenen die door de Wehrmacht waren geleverd, waren de slachtoffers Joden uit Nederland, België, Frankrijk, Polen, Hongarije, Tsjechoslowakije, Griekenland en andere landen.

(uit: Eban, pag. 309)

De 'eindoplossing' van het Joodse probleem betekende de volledige uitroeiing van de Joden in Europa. In juni 1941 kreeg ik opdracht in Auschwitz een uitroeiingsinstallatie aan te brengen. Er waren in het Gouvernement-general van Polen toen al drie andere uitroeiingskampen: Belsee, Treblinka en Wolzek . . .

Ik bezocht Treblinka om te kijken hoe men daar te werk ging bij de uitroeiing. De kampcommandant van Treblinka vertelde me dat hij in de loop van een half jaar al 80 000 personen had geliquideerd. Hij hield zich hoofdzakelijk bezig met het liquideren van alle Joden in het ghetto van Warschau.

Hij gebruikte koolmonoxydegas, en ik vond zijn methodes niet bepaald efficiënt. Toen ik het uitroeiingsgebouw in Auschwitz had laten bouwen, gebruikte ik Zyklon B, dit was Pruisisch zuur in de vorm van kristallen die we door een kleine opening in de dodenkamer lieten vallen. Al naar gelang van de weersomstandigheden duurde het drie à vijftien minuten voor de mensen in de dodenkamer stierven.

Wij wisten wanneer de mensen dood waren, omdat het gegil dan ophield. Gewoonlijk wachtten wij een half uur voor wij de deuren openden en de lijken verwijderden. Nadat de lijken waren weggehaald ontteden speciale commando's de lijken van de

ringen en het goud in de tanden. Nog een verbetering vergelijken bij Treblinka was dat wij in onze gaskamers 2 000 mensen tegelijk konden vergassen, terwijl die van Treblinka slechts op 200 mensen berekend waren.

(uit: Shirer, pag. 1033)

Shirer, Amerikaans journalist, woonde tot 1941 in Berlijn en keerde kort na de oorlog weer naar Duitsland terug. Hij schrijft:

Höss legde vervolgens uit hoe men bij het selecteren voor de gaskamers te werk ging, omdat niet alle pas aangekomen gevangenen werden vergast — tenminste niet onmiddellijk; wie hier toe nog in staat was werkte eerst voor I. G. Farben of voor Krupp en kwam pas later voor de 'eindoplossing' in aanmerking.

We hadden in Auschwitz twee artsen van de SS, die de pas aangekomen gevangentransporten moesten onderzoeken. De gevangenen paradeerden langs de artsen, die uitmaakten wie nog kon werken en wie niet. De goedgekeurden gingen naar het kamp. Kleine kinderen werden altijd vergast omdat ze nog niet in staat waren om te werken.

(uit: Shirer, pag. 1033)

TREBLINKA

Oskar Berger, Poolse Jood, ex-gevangene:

De reis was gruwelijk. Dicht opeen hurkten wij in de wagons, kinderen huilden, er werden vrouwen krankzinnig. We kwamen de volgende middag tegen drie uur aan. Op het station hing een groot plakkaat met 'Arbeidskamp Treblinka'. De trein reed

op een zijspoor een bos in: de afstand kan van 3 tot 5 kilometer zijn geweest. Op dit eindpunt kregen we een verschrikkelijk beeld te aanschouwen: honderden lijken lag in het rond, bagage, kledingstukken, koffers ertussen alles kris kras door elkaar. Wij werden uit de wagons gedreven. Duitse en Oekraïense SS'ers klommen op de daken der wagons en schoten in het wilde weg op de menigte. Mannen, vrouwen en kinderen wentelden zich in hun bloed. Wilde kreten en gehuil vervulden de lucht. Wie niet neergeschoten was, werd ten slotte over hopen lijken en gewonden heen, door een poort op een open plaats gedreven die door prikkeldraad omheind was. Twee houten paaltjes stonden aan weerszijden van de open ruimte. Ik werd met enige anderen, onder wie een zekere Gottlieb uit Kielce aangewezen om de wagons schoon te maken en de lijken der laatstaangekomen op de plaats op te stapelen, naar grote kuilen te brengen die uitgebaggerd waren, en ze ongeacht of ze dood waren of nog stuip-trokken, erin te gooien. Met in de ene hand sterke drank en in de andere een revolver of een knuppel, dreef de SS ons aan tot het werk. Nu nog ben ik ontzet door de beelden in mijn herinnering: kleine kinderen die aan de voetjes werden vastgegrepen en tegen boomstammen geslagen werden. (Overigens waren er 'Scharführer' die foto's van dergelijke scènes als aandenken bij zich droegen). We kregen niets te eten, hoewel we weken lang als speciaal commando de uitputtendste arbeid moesten verrichten. Elke dag kwamen er twee of drie transporten aan. Wij voedden ons met de eetwaren die in de bagage van de slachtoffers zaten. (uit: Kogon, pag. 223-224)

SOBIBOR

Selma Weinberg, een na de oorlog naar Canada geëmigreerde Nederlandse Jodin, getrouwd met een Poolse Jood, een medegevangene uit Sobibor. Zij is de enige Nederlandse getuige van Sobibor. Zij vertelt:

Toen we aankwamen op het station: allemaal bloemetjes en er waren hele mooie kleine kantoortjes die je zag. (. . .) Heel lieflijk. Het zag er heel mooi uit.

Het was eerder een selectie dat ze een paar Hollandse vrouwen uitzochten. Iedereen werd gewoon meteen meegevoerd naar de gaskamers.

Ik was meer dan een dag in het kamp en ik zag een groot vuur branden. Dat vuur was zo groot als de 'Peperbus' in Zwolle, zo hoog. (. . .) Ik wist niet wat dat was natuurlijk.

En iemand uit Zwolle zei tegen mij: 'Weet je waar dat vuur van brand? Daar worden de mensen verbrand.' Ik kon dat niet geloven. Hoe kun je zoiets geloven? Je komt daar met een transport van 2000 mensen. Het was niet te geloven, het was zo 'scaring', je wou het niet geloven.

We moesten hoofdzakelijk kleren sorteren van de mensen die naar de gaskamer gingen. Die moesten wij sorteren in kwaliteit 1, kwaliteit 2.

Eten werd apart weggelegd. Het goud wat de mensen droegen, speciaal van de Poolse transporten. (. . .) Je probeerde zoveel mogelijk te saboteren. Ik probeerde al die kleren in stukken te scheuren, dat het niet naar Duitsland ging; het werd allemaal naar Duitsland verzonden. Er was . . . altijd een Duitser bij bij elke tafel. Dus als je maar even iets niet goed deed, dan werd je geslagen met de zweep, die ze altijd hadden. En elk ogenblik dat je iets niet goed deed, kon iemand doodgeschoten worden . . . Doodschieten was niets. Je was altijd zo bang om in leven te blijven, je dacht niet veel na. De mensen die wel nagedacht hebben, die konden niet leven, die zijn doodgegaan. (. . .) Je probeerde zoveel mogelijk niet te denken.

De eerste dag dat we aankwamen moesten we dansen.

Onder het vuur, terwijl het vuur brandde. (. . .) Wij zijn 'tools' geweest wij moesten zingen. En we moesten — het hele kamp — op het 'hof' rondlopen en — het was net een droom — allemaal Duitse liedjes. En zij stonden in het midden met zo'n zweep te zwaaien als we het niet goed deden. . . Het was zo gruwelijk. Als ik er diep op doorga dan kan ik het van mezelf niet geloven dat ik dat heb meegemaakt.

Ik wilde niet terugdenken. Ik kan niet leven zo. Het leven gaat door, we hebben kinderen, kleinkinderen. . . (Fragmenten uit een interview van AVRO's Televisier)

2 | Hoe was de houding van de Duitse bevolking?

Probeer bij het lezen van de bronnen de volgende vragen te beantwoorden: Op welke verschillende manieren hebben Duitsers meegewerkt aan concentratiekampen? Probeer hierbij deze Duitsers in verschillende groepen in te delen. Ga bij de vertegenwoordigers van alle groepen die je in deze bronnen tegen komt, na wat zij als redenen voor hun medewerking aanvoeren. Het merendeel van de Duitse bevolking heeft er weliswaar niet aan meegewerkt, maar zich toch ook niet verzet tegen de kampen. Wat zouden hiervan mogelijke oorzaken kunnen zijn?

1 Rudolf Höss, kampcommandant in Auschwitz:

Deze massale vernietiging met alle begeleidende verschijnselen ging niet zomaar aan de betrokkenen voorbij. Deze gebeurtenissen hebben stof tot nadenken gegeven aan allen (op enkele uitzonderingen na) die tot dit gruwelijk 'werk', tot deze 'dienst' werden

opgecommandeerd, ook aan mijzelf. Diepe indrukken hebben ze achtergelaten. De meeste van de betrokkenen kwamen telkens naar me toe, als ik mijn controleronden maakte, om hun beklemming, hun indrukken aan mij kwijt te raken, om door mij te worden gerustgesteld. In zulke verouderde gesprekken klomk me

altijd en altijd weer de vraag in de oren: is het nodig wat wij moeten doen? Is het nodig dat honderdduizenden vrouwen en kinderen worden vernietigd? En ik, die diep in mijzelf dezelfde vraag al talloze malen had gesteld, moest hen afschepen met het 'Führerbevel', hen daarmee troosten. Moest hen zeggen dat deze vernietiging van het Jodendom noodzakelijk was om Duitsland, om onze nakomelingen, voor altijd van de taaiste tegenstanders te bevrijden.

Wel stond voor ons allen het Führerbevel onwrikbaar vast, ook dat de SS het moest uitvoeren. Maar in allen knaagde geheime twijfel. En ik mocht absoluut niet bekennen dat er een dergelijke twijfel bij mij kon opkomen. Om de betrokkenen tot psychische volharding te dwingen, moest ik me rotsvast overtuigd tonen, dat de uitvoering van dit wreedaardig bevel noodzakelijk was. Allen letten op mij.

Met Eichmann heb ik dikwijls en uitvoerig gesproken over alles wat met de 'Endlösung' verband hield, zonder echter ooit mijn innerlijke noodbloot te leggen. Ik heb geprobeerd uit Eichmann zijn innerlijkste overtuiging over deze oplossing los te trekken. Maar zelfs in het verste stadium van alcohol-welsprekendheid — als we met ons beiden waren — verdedigde hij altijd als bezeten de volkomen vernietiging van alle bereikbare Joden. Zonder erbarmen, ijskoud moesten we zo snel mogelijk de vernietiging uitvoeren. Elke genegenheid, ook de geringste, zou zich later bitter wreken.

Lijkenverbranding in de openlucht. Deze foto werd gemaakt door een gevangene in Auschwitz (vandaar de kwaliteit).

'Arbeit macht frei', hier boven de ingang van Auschwitz, stond vaak boven de ingang van concentratiekampen.

Tegenover deze harde consequentie moest ik mijn menselijke remmingen zo diep begraven als ik kon. Ja, dat moet ik openlijk toegeven, die menselijke aandoeningen leken mij na zulke gesprekken met Eichmann welhaast verraad aan de Führer. Er was voor mij geen uitweg uit deze tweespalt. Ik moest het vernietigingsproces, de massamoord verder uitvoeren. (uit: Höss)

2 Oud-SSer, als dienstplichtige in Birkenau geweest:

Het was geen dreigement naar het front overgeplaatst te worden. Er waren genoeg mensen die eruit wilden, omdat ze er geen zin in hadden. (. . .) Heb je wel door wat er aan de hand is, ach, dat is moeilijk te zeggen. Je denkt er niet zoveel over na. Want, wat kan me dat nu schelen wat de kampl leider of de commandant of wie dan ook met iemand doet? Dan had ik veel te doen gehad . . . Dat zou een te grote belasting zijn geweest voor een enkeling, als ze hadden nagedacht, of als hun geweten gesproken had om wat daar gebeurde

. . .
Deserteren, ertussenuit knijpen . . . ja, dat is een drang . . . maar wat wacht een deserteur?

Helpen, wat heet helpen? Hoe kan je alleen al die duizenden helpen? In mijn kleine kringetje kon degene die bij mij werkte eventueel een stuk brood krijgen . . . Ik kon toch niet maar wat ronddelen. Ten eerste had ik het niet . . . de mensen die ik niet kende lieten me koud . . .

Het is toch heel wat anders daar nu over te praten. Tijdens de processen kon je dat makkelijk verwijten waar-

om je niet geholpen hebt . . . Dat ging gewoon niet. Er waren toen ook geen voorbeelden, niet zulke. Maar wat interesseert dat?

Ik kwam niet buiten mijn afdeling en op geruchten heb ik niet erg gelet, zodat ik eigenlijk niets concreet heb geweten. Concreet heb ik niet geweten wat er aan de hand was.

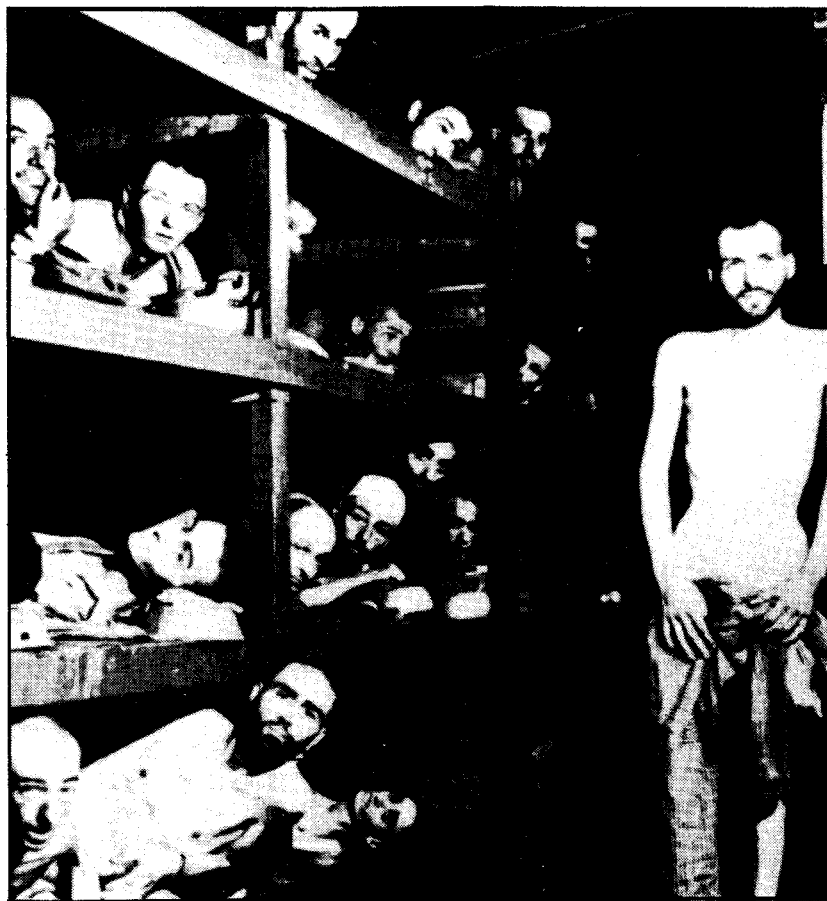
Nee, ik voel me niet schuldig. (uit: 'Een schijn van twijfel')

3 Oud-SSer, als dienstplichtige arts in Birkenau:

Daar hoorde ik voor het eerst iets

over rokende schoorstenen. Ik heb ze ook geroken. Dat was een uitgesproken schok. (. . .) Toen kwam de chef die ik goed kende en ik vroeg: 'Wat is hier aan de hand? Ik ga weg'. En hij zegt: 'Ach, wij hebben daarmee niet direkt iets mee te maken. Wij doen gewoon ons werk en distantiëren ons van de rest'.

Ik weet in één geval, een jonge arts, die geweigerd heeft te selecteren. Geprobeerd heeft weg te komen . . . Het is hem niet gelukt. Ik ken niemand die gedeserteerd is. Ik heb er ook nog nooit van gehoord. In een

Slaapzaal in Buchenwald, gefotografeerd ten tijde van de bevrijding.

De ingang van het 'wilde' kamp Oranienburg in 1933. Onmiddellijk na de machtsvername improviseerden plaatselijke SA-offieren vooral zg. 'wilde' concentratiekampen in gevangnissen, leegstaande fabrieken en verbouwde SA-kazernes. De arrestanten waren communisten, sociaal-democraten en Joden. In de nationaal-socialistische pers werden de kampen uitgebreid beschreven, zelfs mét foto's. Eind 1934 had de SS de leiding van alle concentratiekampen. In april 1939 waren er bijna 100 kampen en meer dan 300.000 Duitse politieke gevangenen.

geval kon iemand het niet aan en heeft zichzelf doodgeschoten. Alle anderen hebben veel argumenten aangevoerd wat zij voor goede mensen waren. . .

Toen ik gekozen had vond ik niet dat ik anders meer had moeten handelen. De eerste dag was moeilijk, daarna werd het routinewerk. (. . .) Je stompt af, je stompt absoluut af.

Als u eens wist wat voor problemen ik heb moeten verwerken, omdat ik iets moest doen waarvan ik wist dat het verkeerd was.

(uit: *'Een schijn van twijfel'*)

4 *Jean Slots, ex-gevangene uit Amersfoort, over Kotälla, de kampcommandant aldaar:*

Kotälla was het prototype van een echte kampbewaarder, van een klein jongetje, die wanneer er geen oorlog geweest zou zijn, een volkomen onbelangrijke rol gespeeld zou hebben in zijn buurt, in zijn dorpje, maar die dus streefde naar promotie – hij was Untersturmbahnführer – en die in het kamp zich waar probeerde te maken door te tiranniseren. Daar komt bij dat Kotälla in de letterlijke zin van het woord een sadist was, d.w.z. dat hij sexueel bevredigd werd door anderen te mishandelen. . . Wanneer hij een slachtoffer had, dan ging hij door, zolang door met trappen en slaan, totdat het bij hem gebeurd was.

(uit: *'Amersfoort'*)

5 *Engbrocks, Duits dienstplichtige, administrateur in Amersfoort, vertelt dat hij ontgoocheld met verlof thuiskwam en wilde onderduiken:*

Maar tegelijk kwam daar die Vogels

opdagen, en die hoorde zich dat gesprek een beetje aan en zei: 'Engbrocks, zou je niet willen proberen in Amersfoort te blijven. We kennen je karakter. Daar kan je misschien heel veel goeds doen. . .'

En toen ben ik weer teruggereden naar Amersfoort en ik heb de hele tijd in de trein nagedacht. En telkens kwam mij in gedachte de laatste woorden van mijn vader. (. . .): 'Je moet de mensen altijd zo behandelen zoals jezelf graag behandeld wilt worden.' En dat kwam mij voor de geest en toen dacht ik: ja, ik blijf daar en probeer ik (te helpen) daar waar ik de mensen kan helpen.

(uit: *'Amersfoort'*)

6 *Enkele getuigen over Wirths, de kamparts van Auschwitz, die na de Duitse nederlaag zelfmoord pleegde.*

Studievriend van Wirths:

Waarom hij tot het einde toe daar bleef? Ik kan het alleen maar zo uitleggen, dat aan de ene kant de gevangenen bij hem aandrongen en zeiden: 'Wat na u komt moet erger zijn voor ons, blijf'. En dat hij dat wist en

geloofde dat dat juist was en dat hij tegen zichzelf zei: als ik nu wegga komt er iemand anders en die is zeker niet zo vol begrip zoals ik.

Vader van Wirths:

Toen zei hij dat hij er zo snel mogelijk weer weg wilde. Van hem wisten we hoe het er daar aan toe ging. Toen heb ik hem gezegd dat hij moest blijven, dat er op de hele wereld geen plek was waar hij zoveel goeds kon doen als in Auschwitz.

Klerk van Wirths, ex-gevangene:

Het probleem bij Wirths is, dat hij enerzijds een beslissende SS-functie had in het vernietigingsapparaat, 2 jaar lang; dat hij anderzijds bewust zowel de gevangenen als de organisatie van gevangenen geholpen heeft op het laatst. Vanaf lente 1944 wist hij, dat ik in een organisatie van gevangenen werkte, ik heb hem dat indirect gezegd. (. . .) Hij heeft ons bewust geholpen. Hij heeft me geheime brieven gedicteerd, waarvan hij kon aannemen dat ik de inhoud ervan niet voor me zou houden.

Als men in die tijd studeerde en verder wilde komen, moest men lid zijn

van een of andere organisatie. Dat geeft nu juist in het geval van Wirths het meest te denken: wanneer is hij schuldig geworden? Je kan immers niet zeggen: hij is schuldig geworden toen hij naar Auschwitz kwam. Kan je dan zeggen dat hij schuldig is geworden toen hij lid werd van de SS in 1933 als student? Dat is toch ook moeilijk. Het is een zich voortzettende ontwikkeling, en dat moet m.i. voor iedereen als grote waarschuwing dienen: je moet het begin in acht nemen, ook al is dit onopvallend. Als student lid worden van de SS is toch, zo lijkt het, geen misdaad, maar het kan er een worden, een misdaad van een enorme omvang.
(uit: 'Wirths')

7 Bakels:

Ik voel echter in het geheel niets voor de soms gehoorde bewering dat het Nederlandse volk, tussen 1918 en 1933 in dezelfde omstandigheden verkerend als het Duitse, waarschijnlijk dezelfde wegen zou hebben bewandeld, of, in het algemeen, dat elk volk tot massale criminaliteit kan komen. Daarvan kan geen sprake zijn. Door zijn geschiedenis, zijn ontzag voor 'das Militär', de traditionele opvoedingsmethoden, het onaantastbare vaderlijke gezag, het paternalisme, het overgecompenseerde minderwaardigheidscomplex, de overgevoeligheid voor hypnose, de doodsdrift en de sentimentaliteit was het Duitse volk bij uitstek geschikt om massaal en met hysterische blijdschap achter zijn Führer aan te marcheren, de ondergang tegemoet.
(uit: Bakels, pag. 262)

8 H. van Capelle, econoom, in een studie over Nazi-Duitsland:

(De SS vormde) in Duitsland tijdens het nationaal-socialisme een elite en (had) veel weg van een nieuw soort religieuze secte, met eigen zeden en gebruiken, met een fanatiek geloof in het nationaal-socialisme en in hun 'Führer'. Haast onzichtbaar waren de duizenden en nogmaals duizenden ogen van deze sinistere organisatie, die iedere stap van de Duitsers sche-

nen gade te slaan. Een veelarmige politiepolitie hield de 'Volksgenossen' (en later ook de inwoners van de bezette gebieden) in de gaten: 45.000 ambtenaren en employés van de Gestapo (geheime staatspolitie) registreerde in 20 Gestapocentrales en 39 rijksbureaus alsmede in zogenaamde 'antennes' van 300 bijkantoren en 850 bureaus van de grenspolitie alle bespeurbare tegen het nazi-regiem gerichte bewegingen. (Bovengenoemde aantallen zouden zich tijdens de Tweede Wereldoorlog nog eens aanzienlijk verhogen). Dertig hogere SS-politiefunctionarissen waakten aan de top van 65.000 man veiligheidspolitie en 2.800.000 man geregelde (orde)politie over de staatsveiligheid. Rond 40.000 bewakers en bewaaksters terroriseerden 524.286 vermoedelijke of daadwerkelijke tegenstanders van het regiem in 20 concentratiekampen en 160 aanverwante werkkampen. Rond 950.000 solda-

ten van de Waffen-SS stonden naast het leger. Ononderbroken controleerde het schaduwleger van rond 100.000 tipgevers van de veiligheidsdienst (SD) de gedachten van de burgers.
(uit: Van Capelle, pag. 31)

9 Shirer:

De firma I. A. Topf en Zonen te Erfurt, fabrikanten van verwarmingsinstallaties, heeft de crematoria te Auschwitz gebouwd. In de kampadministratie is hierover een uitgebreide correspondentie aanwezig. Een brief van deze firma, gedateerd 12 februari 1943, geeft hiervan een illustratie.

'AAN HET CENTRALE CONSTRUCTIEBUREAU VAN DE SS EN POLITIE TE AUSCHWITZ.

ONDERWERP: Crematoria 2 en 3 voor het kamp.

Wij danken u voor uw bestelling van vijf drievoudige ovens, met twee elek-

Aanvankelijk werden de slachtoffers begraven of in de openlucht verbrand. Pas later werden de verbrandingsovens gebouwd, zoals hier in het Majdanek, een kamp als Auschwitz.

trische kranen voor het optillen van de lijken en een met de hand te bedienen kraan. Tevens bestelde u een praktische installatie voor het stoken van kolen en voor het transporteren van de as.'

Een andere firma, C. H. Kori, probeerde ook wat te verdienen in Belgrado en wees op haar grote ervaring op dit gebied, omdat zij vier ovens voor Dachau had geleverd en vijf voor Lublin, die alle 'in de praktijk volledig bevrediging hadden geschonken.'

'Naar aanleiding van onze mondelinge bespreking betreffende de levering van een eenvoudige installatie voor het verbranden van lijken doen wij u hierbij tekeningen toekomen van onze geperfectioneerde crematieovens, die op steenkolen werken en tot nog toe zeer goed hebben vol-
daan.

Wij stellen voor u twee crematieovens te leveren voor het geprojecteerde gebouw, maar wij zullen u in overweging geven nog eens te informeren of twee ovens inderdaad voldoende zullen zijn.

Wij garanderen prima kwaliteit van onze crematieovens en hun duurzaamheid, daar wij het beste materiaal gebruiken en zorgen voor een onberispelijke afwerking.

Uw verdere berichten afwachting, staan wij steeds gaarne tot uw dienst.

Heil Hitler!

C. H. KORI, G.m.b.H.'

(uit: Shirer, pag. 1036-1037)

Nog niet begraven lijken. Toen het concentratiekamp Bergen-Belsen werd bevrijd, trof men er tienduizend onbegravenen aan. Na de bevrijding stierven, hier alleen, nog vijftienduizend slachtoffers.

10 Kogon:

<i>Benaming van het commando</i>	<i>Aantal arbeiders</i>	<i>Terrein van werkzaamheden</i>
Gustloff-Werke Weimar	1453	kanonlopen, tankkanonnen, pantserafweergeschut, luchtdoelgeschut, voorbereidend werk voor de wapenen vliegtuigbouw
Gustloff-Werke Billroda	501	uitbreiding van onderaardse mijngangen op 600 meter diepte. Opstelling van machines uit Weimar
Mittelbau Weimar	21	stuurinstrumenten voor V-1 en V-2
'Erla' Leipzig	1466	vliegtuigbouw
'Hasag' Leipzig	83	granaten en pantservuisten
'Hasag' Taucha	461	granaten en pantservuisten
'Hasag' Altenburg	200	granaten en pantservuisten
'Hasag' Colditz	644	granaten en pantservuisten
'Hasag' Meuselwitz	328	granaten en pantservuisten
'Hasag' Schlieben	1468	granaten en pantservuisten
Chr. Mansfeld Wansleben	1389	munitie

(uit: Kogon, pag. 271, 272)

11 Herzberg, die als Joods gevangene o.a. lid geweest is van een interne gevangenen-rechtbank:

Er zijn Duitsers voor wie de SS de gelegenheid werd om straffeloos iedere misdadigheid bot te vieren, daarvan een goede broodwinning te maken en er nog eer bij te behalen ook. Maar de grote meerderheid is anders.

Scharführer X is (. . .) niets. Hij is leeg. Men heeft hem idealisme toegedacht. Hij bezit dat niet. Men heeft hem opvattingen toegeschreven. Hij mist ze. Men heeft in hem tenminste vaderlandsliefde of nationaal enthousiasme willen ontdekken. Hij heeft er geen zweem van.

Menige politieke partij heeft op de leegte gespeculeerd en daarmee tijdelijk succes gehad, maar de nationaal-socialistische heeft dat consequent gedaan. Uit de leegte is zij

opgebouwd, zij, en nog meer dan zij, haar SS.

Hij kon helemaal niet anders, Sturmführer N of Scharführer X. Hij was een leeg ding met een aan anderen ontleende kracht die men nu gerust aan zichzelf kon overlaten, omdat hij in zijn vernietigingsdrang niet meer tegen te houden viel. Want als hij zich zou laten tegenhouden, of ook maar even weifelen zou, dan zou hij ineensploffend en daartegen verzette zich zijn instinct tot zelfbehoud.

En zo werd Sturmführer N of Scharführer X, die zo doodgewone man, van lieverlee en voordat hij wist hoe hij het had, tot een massamoordenaar. En zo komt hij tenslotte voor de beul, die in de geschiedenis altijd staat te wachten op iedere tyran.

Is dat allemaal nu uitsluitend Duits? Voor een deel vermoedelijk wel, in zoverre als er in Duitsland op grond van de omstandigheden en de historische ontwikkeling een zekere gepredisponerbaarheid voor was geschapen. Maar voor het overige?

Zijn er niet heel wat meer mensen zonder overtuiging en – wat erger is – zonder vatbaarheid voor enige overtuiging, dan men aanvankelijk denkt, ook onder de z.g. overtuigden? Bestaat er niet heel wat meer lust aan vervolging en leed, dan men zich bewust is?

En het geweten, werkt dat altijd in de gewenste richting en niet vaak genoeg in perverse zin?

(uit: Herzberg, pag. 14, 17)

3 | Hoe was de houding van het buitenland

Probeer bij het bestuderen van de teksten de volgende vragen te beantwoorden:

Wat wist men in het buitenland?

Hoe reageerde men in het buitenland?

Wat had men kunnen doen?

Hoe oordeel je over de houding van het buitenland?

1 *Chaim Weizmann, de leider van de Zionisten, in een verklaring voor de Britse Koninklijke Commissie voor Palestina, Jeruzalem, november 1936:*

Er zijn zes miljoen mensen gedoemd opgesloten te blijven waar zij niet gewenst zijn: voor hen is de wereld verdeeld in landen waar zij niet kunnen leven en landen die zij niet mogen binnenkomen. Zes miljoen! (uit: Eban, pag. 304)

2 *Weizmann in een rede tijdens een massa-bijeenkomst in New York, maart 1943:*

Wanneer de geschiedschrijver van de toekomst de zwarte getuigenissen van onze dagen bijeenbrengt, zal hij twee zaken ongelooflijk vinden: in de eerste plaats de misdaden zelf; in de tweede plaats de reacties van de wereld op die misdaden. Hij zal het materiaal steeds weer opnieuw nauwkeurig onderzoeken, vóór hij werkelijk kan geloven dat in de 20e eeuw van de christelijke jaartelling een grote en beschaafde natie de macht in de handen van een bende moordenaars legde, die moord van een in het geheim begane overtreding verhieven tot een openlijk beleden regeringspolitiek, uitgevoerd met alle middelen die de staat ten dienste staan. Hij zal merken dat het monsterachtige relaas van de abattoirs voor mensen, de gaskamers en de verzegelde treinen de geloofwaardigheid zwaar op de proef stellen.

Maar wanneer deze geschiedschrijver, overweldigd door het tragische bewijsmateriaal, het oordeel van zijn generaties over deze uiting van bar-

baarsheid uitspreekt, dat in de geschiedenis der mensheid zonder weerga is, zal hij moeite hebben met een tweede omstandigheid. De onverschilligheid van de beschaafde wereld tegenover deze reusachtige en systematische slachting van menselijke wezens, wier enige schuld was dat zij behoorden tot het volk dat de mensheid de geboden der morele plichten heeft geschonken, zal hem een raadsel zijn. Hij zal niet in staat zijn te begrijpen waarom het wereldgeweten eerst wakkergeschud, waarom sympathie eerst opgewekt moest worden. En bovenal zal hij niet in staat zijn te begrijpen waarom de vrije naties, die de wapenen opnamen tegen een herrezen en georganiseerd barbaarendom, pleidooien nodig hadden voor ze een schuilplaats boden aan de eerste en voornaamste slachtoffers ervan.

(uit: Eban, pag. 312)

3 *Abba Eban werkte in de oorlog als stafofficier in Cairo en Jeruzalem. Daarna was hij actief bij de oprichting van de staat Israel. Hij is vooral bekend geworden als minister van Buitenlandse Zaken van Israel (1966-74).*

Terwijl de nood steeg, verminderden de mogelijkheden voor emigratie. Het was veelal onmogelijk een visum te verkrijgen. Vele Joden vluchtten toch, in een wanhopige poging het leven te redden. Vaak werden zij van de ene haven naar de andere doorgestuurd, omdat zij 'illegale' immigranten waren. (. . .) Velen werden gedwongen naar Europa terug te keren.

In mei-juni 1939 zwierven 938 Jood-

se vluchtelingen drie weken lang langs de kust van de Verenigde Staten. Geen enkel Amerikaans land was bereid hen op te nemen, en tenslotte keerde het schip naar Europa terug, waar Nederland, België, Engeland en Frankrijk elk na lange aandrang een kwart van het aantal passagiers opnamen.

Pas in 1943 stelde de Amerikaanse regering een commissie voor oorlogsslachtoffers in. Deze stap kwam veel te laat. Slechts een paar personen konden door haar bemoeienissen gered worden.

(uit: Eban, pag. 304, 311)

4 *Louis de Jong ging in de meidagen van 1940 naar Engeland. Daar werkte hij als redacteur van Radio Oranje. In 1945 werd hij benoemd tot directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Hij vertelt:*

In december 1942 hadden de geallieerde regeringen verklaard dat het aantal slachtoffers al enkele miljoenen bedroeg. Sommige Joden zeiden: dat is propaganda – anderen: dat betreft alleen de Poolse Joden. Van de massamoord bij de aankomst in Auschwitz en dergelijke kampen, vernam men in Londen eerst in de zomer van 1943. Eind september 1943 komt in een nummer van een Nederlands ondergronds blad voor het eerst het woord 'gaskamer' voor. Dan zijn de deportaties al achter de rug.

Hoe zal ik ooit vergeten dat ik in die tijd in Londen, aan de hand van enkele rapporten die pas van het Rode Kruis in Genève binnengekomen waren, een avond lang heb moeten inpraten op onze minister-president, professor Gerbrandy, vóór hij geloofde dat het wáár was – en nog geloofde hij het niet.

(uit: De Jong, *De bezetting*, pag. 393)

5 Eban:

(Op 7 juli 1944) drong Weizmann er bij het ministerie van buitenlandse zaken op aan, de Britse luchtmacht te benaderen met het voorstel de vernietigingskampen te Auschwitz te bombarderen. Hij gaf toe dat deze maatregel niet meer zou doen dan de vernietiging van de joden vertragen. Maar zo'n bombardement 'zou een verrekende morele uitwerking hebben. Het zou betekenen dat de geallieerden rechtstreeks de uitroeiing van de nazi-slachtoffers bestreden.' 'In de tweede plaats', voegde hij eraan toe als opmerking van verschrikkelijk belang, 'zou dit de vaakgehoorde bewering van nazi-woordvoerders logenstraffen als zouden de geallieerden niet werkelijk ontstemd zijn over de actie van de nazi's om Europa van Joden te ontdoen.'

En op 1 september berichtte het Foreign Office Weizmann dat zijn voorstel om de vernietigingskampen te bombarderen door de Royal Air Force was afgewezen 'om technische redenen'. Opnieuw had de Britse politiek, toen het op handelen aankwam, bewezen dat zij tegenstrijdig was aan de doeleinden die zij verklaarde na te streven.

(uit: Eban, pag. 327)

6 De Jong:

Toen eind augustus '43 aan de commandant van het Poolse Ondergrondse Leger (Army Krajowa), die precies wist wat in Auschwitz-Birkenau geschiedde en die in regelmatig zendverkeer met Londen stond, gevraagd werd of hij een bombardement van Auschwitz-Birkenau zinvol achtte, antwoordde hij: neen. 'Dit bombar-

dement', zo lichtte ons in '70 een Poolse deskundige in, 'vond nooit plaats, omdat de leiders van de Poolse ondergrondse beweging bang waren dat het enige resultaat zou zijn een slachting onder de gevangenen.' Misschien zouden als gevolg van een bombardement wél grote aantallen gevangenen kunnen ontsnappen, maar zij zouden, gemillimeterd als zij waren, met hun gestreepte kleding en met een getatoeëerd nummer op hun onderarm, gemakkelijk herkenbaar zijn en zouden dus onmiddellijk moeten onderduiken. Welnu: 'De Poolse ondergrondse beweging en de Poolse dorpen rond Auschwitz hadden de duizenden slachtoffers van vele nationaliteiten niet kunnen opvangen.'

(uit: De Jong, deel 8, pag. 916)

7 Kogon:

De grote concentratiekampen als Sachsenhausen, Dachau, Buchenwald, Auschwitz werden in 1944 zwaar gebombardeerd – niet het prikkeldraad-gebied, maar de omliggende industrieën! De Amerikaanse bommenwerpers en de Royal Air Force hebben in de meeste gevallen 'precisiewerk' geleverd. Toen Buchenwald op 24 augustus 1944 werd gebombardeerd, bleef er van de 'industriële opbouw-prestatie' der SS, de Gustloff-Werke die juist nu werkelijk zouden gaan produceren, letterlijk niets over. In het kamp zelf ontstonden enkel twee grotere branden door brandbommen die door een hevige oostenwind uit hun richting waren gedreven. Daar de gevangenen tot op dat tijdstip bij luchtalarm niet het kamp binnen mochten rukken en mede tengevolge van een paar voltrefers op de steengroeve – die voor de SS-kazerne waren bedoeld – vielen er onder de gevangenen toch nog 384 doden en 1462 gewonden, onder wie meer dan 600 zwaargewonden. Van de SS vonden 80 man de dood, 65 werden vermist en 238 gewond. Dit bombardement heeft op de SS een buitengewoon diepe indruk gemaakt. Vanaf dit gebeuren waren de SS'ers tamelijk bang en vluchtten bij elk luchtarlarm in de scherfvrije loopgraaf: ze beschouwden het kamp als een soort toevluchtsoord voor hen-zelf. (uit: Kogon, pag. 279-280)

Expressionistische houtsnede die de martelingen tijdens de 'verzekerde bewaring' in beeld brengt.

4 | Zijn de Duitsers met hun concentratiekampen uniek?

1 *Historische Winkler Prins, encyclopedie:*

De oudst bekende concentratiekampen werden door het Spaanse bestuur op Cuba ingericht, waar grote groepen van de bevolking werden opgesloten teneinde guerrilla-activiteit tegen het Spaanse gezag te voorkomen. De ellendige toestanden in deze kampen, waaraan in de Amerikaanse pers veel ruchtbaarheid werd gegeven, werden mede aanleiding tot de Spaans-Amerikaanse oorlog (1898). Twee jaar later begon Engeland, dat sinds 1899 met Transvaal en Oranje-Vrijstaat in oorlog was, in deze Boerenrepublieken eveneens concentratiekampen op te richten, waarin vrouwen, kinderen, ouden van dagen en andere non-combattanten werden geïnterneerd teneinde te voorkomen dat zij de strijdende Boeren met levensmiddelen, inlichtingen e. d. zouden bijstaan, terwijl tegelijkertijd het grondgebied van Transvaal werd verwoest. De internering zelf en in het bijzonder de harde en meedogenloze wijze waarop zij ten uitvoer werd gebracht (er kwamen ruim 1600 mannen, ruim 4000 vrouwen en meer dan 22000 kinderen om het leven) leidden tot grote verontwaardiging in de gehele wereld, ook in Engeland zelf.

(uit: *Historische Winkler Prins*, deel 1, pag. 634-635)

2 *Solzjenitsyn, Russisch dissident en ex-gevangene, nu verbannen uit de Sovjet Unie:*

In het artikel 'Hoe men wedijver organiseert' (7 en 10 januari 1918) heeft W. I. Lenin 'de zuivering van de

Russische aarde van allerlei schadelijke insecten' uitgeroepen tot het gezamenlijke doel van de hele gemeenschap. En onder insecten verstonde hij niet alleen alle niet-proletariërs, maar óók 'arbeiders die er de kantjes afliepen', zoals bijvoorbeeld de zettters van de partijdrukkerijen van het oude Petersburg.

Lenin voorzag in dit artikel een verscheidenheid aan vormen voor de zuivering van insecten: in het ene geval kon men ze opsluiten, in het andere aan het werk zetten als beersteker, men kon hen 'na een verblijf in het arrestantenhok gele kaarten uitreiken', in weer een ander geval kon men een klaploper de kogel geven; men had nog andere keus: gevangenis 'of straf in de vorm van dwangarbeid van de zwaarste soort'.

En het zou onmogelijk geweest zijn die hygiënische zuivering ten uitvoer te brengen — en helemaal in de oorlogsomstandigheden van toen —, als men de verouderde procesvormen en juridische normen had gehanteerd. Maar men was op een geheel nieuwe vorm overgegaan: de strafoefening zonder vorm van proces, en dat ondankbare werk had met ware zelfverloochening de Tsjeka van de Russische Federale Republiek op zich genomen: de Wachtpost der Revolutie, het enige bestraffingsorgaan in de geschiedenis der mensheid, dat de volgende bevoegdheden in één hand verenigde: die tot opsporing, arrestatie, vooronderzoek, optreden als openbaar ministerie, als rechtbank en tot de tenuitvoerlegging van de uitspraak.

(uit: Solzjenitsyn, pag. 34-35)

3 *M., een Nederlandse oud-SSer, werd na de oorlog naar de Harskamp gebracht, dat toen als tijdelijke gevangenis werd gebruikt:*

Ik heb een jaar in de Harskamp gezeten. Van krijgsgevangenen werden we politieke gevangenen. Tegenover het ene concentratiekamp hebben ze het andere gezet. Niks geen barmhartigheid. De Nederlanders waren toen net zo slecht als de Duitsers. Ik zat in een speciale barak met zo'n honderd mensen van het Oostfront. 's Nachts hoorde je roepen: 'Jongens, prijschieten', en dan schoten de Hollanders met stenguns vanaf de wachttoeren zo door het dak van onze barak heen.

(uit: Berkel, Gisolf, pag. 22)

4 *Tijdens het bewind van de socialistische president Allende werd de Duitse socioloog Klaus Meshket professor aan de universiteit van Concepción in Chili. Na de coup van Pinochet werd hij gearresteerd:*

Op het eiland Quiriquina werden we uitgeladen en naar het gymnastieklokaal van de kadettenschool gebracht. Daar waren al ongeveer 200 gevangenen, allemaal mensen die we kenden. Hoogleraren, studenten en mensen uit bedrijven die ik voor een deel had leren kennen door mijn wetenschappelijke onderzoeken. Eén van mijn studenten vertelde mij dat hij door de politie vier uur lang zodanig was geslagen, dat hij er aan gedacht had zelfmoord te plegen. Veel van de mensen die afkomstig waren uit de omgeving van Concep-

Brits geheim agent: National Front wil concentratiekampen

Door onze correspondent
W. WOLTZ

LONDEN, juli - "Het National Front beschikt over kaarten waarop de plaatsen van toekomstige concentratiekampen staan aangegeven". Dat heeft een ex-lid van de Britse BVD, wiens naam niet is bekendgemaakt, voor de televisie verklaard.

Woordvoerders van het National Front hebben de beschuldiging als "belachelijk" afgedaan. Richard Verrall, redacteur van "Spearhead", het officiële orgaan van de partij, zei dat het idee van concentratiekampen "te bizar" was om nog verder over te praten. Hij negeerde voorts de beschuldiging dat hij de auteur was geweest van een pamflet "Zijn er werkelijk zes miljoen gestorven?" Hierin worden de concentratiekampen verdedigd en wordt gesteld dat het aantal

van zes miljoen doden een propagandapraatje is.

De makers van het programma "World in Action" hadden de handtekening van de officiële auteur van het pamflet "Richard Harwood" - kennelijk een schuilnaam - door schriftkundigen laten vergelijken met het handschrift van Verrall. Maar die wees de beschuldigingen gisteravond van de hand met de opmerking: "Dat zijn allemaal ouwe koeien".

Geïnfiltreerd

De ex-BVD-agent, wiens verklaring onder ede is opgenomen, vertelde dat hij diep was geïnfiltreerd in de organisatie. Hij zei: "Enkele activisten hebben mij verteld dat ze immigranten niet zullen repatriëren zoals altijd wordt gezegd - maar dat het goedkoper is om ze te doden, net zoals Hit-

ler met de joden heeft gedaan. Boven het bureau van een partijfunctionaris heb ik een kaart gezien met getekende kruisen - volgens hem de plaatsen waar concentratiekampen moesten komen".

De informant vertelde ook dat hij heeft deelgenomen aan bijeenkomsten waar toespraken van Hitler en marsliederen van het Duitse leger werden afgedraaid". De voorzitter van het National Front, John Tyndall, wilde niet geïnterviewd worden omdat hij niet akkoord kon gaan met de condities voor de uitzending.

Op de beschuldiging dat veel van zijn leden een misdadig en vaak gewelddadig verleden hebben en er op los slaan, schreef hij dat het National Front proportioneel niet beter of slechter is dan alle andere partijen. "Wanneer leden en sympathisanten van het Front

wraak nemen wanneer zij worden aangevallen dan is dat te betreuren, maar het is begrijpelijk".

Verkiezingen

Hij zei ook dat de honderden gewelddaden tegen leden van zijn partij genegeerd worden door degenen die zich zo druk maken over de spaarzame acties van National Front-leden. In de uitzending werd ook het doopceel van Tyndall gelicht. Zo werd geciteerd uit de *Blauwdruk voor de Macht* van deze leider, waarin staat:

"Het is onze strategie om gematigde elementen gecontroleerd te gebruiken; achter hen zullen we werken zo lang als nodig is". Tyndall deelde schriftelijk mee via de televisie, dat het National Front bij de komende verkiezingen in 318 districten parlementskandidaten zal stellen.

ción hadden gebroken ribben. Wanneer ze hun rekverband weghaalden, kon je zien dat ze vol bloedingen en blauwe plekken zaten. Ze waren met geweerkolven, stokken en ook met natte handdoeken geslagen. En dat niet eens bij een systematisch verhoor, maar slechts bij de 'opnameprocedure'.

Kort na het bezoek van een juristencommissie werd de kampdiscipline verscherpt. Er werd nu prikkeldraad getrokken. In de volgende weken werden zeer vele mensen aangevoerd. Niet alleen de provincie Concepción, maar ook uit Bio-Bio en Nuble. Onder hen was de vroegere minister van economische zaken Hidalgo. Uit de stad Los Angeles, de hoofdstad van de provincie Bio-Bio, kwamen mensen die in een uitermate slechte toestand verkeerden. Ze moesten na hun arrestatie 40 uur lang zonder eten en met de handen in de nek op hun hurken blijven zitten. Ondertussen werden ze geslagen. Het eiland werd gedurende mijn verblijf omgevormd tot een echt concentratiekamp.

(uit: *Chili*, pag. 138)

Gebruikte literatuur:

- Bakels, F. B., *Nacht und Nebel. Mijn verhaal uit Duitse gevangnissen en concentratiekampen*. Amsterdam 1977.
- Berkel, M., Gisolf, A., *De straf die nooit ophoudt. Het oorlogssyndroom van de 'foute' Nederlanders*. In: Haagse Post, 6 mei 1978.
- Capelle, H. van, *Heinrich Himmler, Klerk en grootinquisiteur*. In: Intermediair, 21 oktober 1977.
- Chili. Een zwartboek*. Bussum 1974.
- Eban, A., *Mijn volk. De geschiedenis der Joden*. Amsterdam 1972.
- Herzberg, A., *Amor fati. Zeven opstellen over Bergen-Belsen*. Amsterdam 1947.
- Historische Winkler Prins*. Deel 1. Amsterdam 1957.
- Hofland, H. J. A., Keller, H., Verhagen, H., *Vastberaden maar soepel en met mate. Herinneringen aan Nederland. 1938-1948*. Amsterdam 1976. (uitgegeven n.a.v. de gelijknamige televisiedocumentaire).
- Höss, R., *Autobiographische Afzeichnungen*.
- Jong, L. de, *De Bezetting. Beeld van Nederland in de Tweede Wereldoorlog gepresenteerd op de televisie*. Amsterdam 1973.
- Jong, L. de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Deel 8: *Gevangenen en gedeporteerden* (eerste helft). Den Haag 1978.
- Kogon, E., *De SS-staat. Het systeem der Duitse concentratiekampen*. Amsterdam 1976.
- Presser, J., *De ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom. 1940-1945*. Deel 2. Den Haag 1965.
- Shirer, W. L., *Opkomst en ondergang van het Derde Rijk*. Amsterdam z.j.
- Solzjenitsyn, A., *De Goelag Archipel*. Deel 1. Baarn 1973.

Televisiedocumentaires:

- 'Een schijn van twijfel', film van Rolf Orthel.
- 'Dr. Eduard Wirths, SS-arts te Auschwitz', film van Rolf Orthel, uitgezonden door de IKOR-televisie op 18 april 1975.
- 'De geschiedenis van een plek', documentaire van de VPRO, uitgezonden op 14 mei 1978.
- 'AVRO's Televisier', mei 1978, n.a.v. deel 8 van De Jong.

Grammofoonplaten:

- Adolf Hitler: ein Porträt in Tondokumenten*. Samenstelling: W. E. Simmat. Ariola Eurodisc nr. 70 062 KW.
- Joseph Goebbels. Das Dritte Reich und seine Propaganda*. Samenstelling: F. A. Krummacher. Ariola Eurodisc nr. 70 566 KW.